

KUDÜS'Ü EBEDİ BAŞKENT OLARAK TAHAYYÜL ETMEK

Ayşe Ömür ATMACA

Dr. Öğr. Üy., Uluslararası İlişkiler Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi,

Asst. Prof. Dr., Department of International Relations, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hacettepe University,

<https://orcid.org/0000-0003-0705-213X>

<oatmaca@hacettepe.edu.tr> <atmaca.omur@gmail.com>

Makale Türü: Hakemli Derleme Makalesi

Gönderim Tarihi: 26.02.2018, Kabul Tarihi: 10.03.2019

Öz: Kudüs şehri Filistin-İsrail çatışmasının merkezinde yer alan en önemli konulardan birisidir. Şehrin yasal statüsü ve geleceği 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasından itibaren daha da karmaşık bir mesele haline gelmiştir. İsrail Devleti 1948'den bu yana Kudüs'ü "ebedi başkent" olarak tanımlayarak kentin egemenliği konusunda bir iktidar kurmuştur. Bu jeopolitik tahayyül zaman içerisinde bir dış politika aracı olarak kullanılmış ve barış sürecinin sağlıklı ilerleyememesine neden olmuştur. Bu çalışma Kudüs'ün İsraili siyasetçiler tarafından "ebedi başkent" olarak tahayyül edilmesinin Oslo Barış Süreci'nde ne şekilde kullanıldığını analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kudüs, Filistin, İsrail, Oslo Barış Süreci, Eleştirel Jeopolitik,

IMAGINING JERUSALEM AS AN ETERNAL CAPITAL

Abstract: The city of Jerusalem is one of the most important issues at the heart of the Palestinian-Israeli conflict. The legal status and the future of the city has been a complicated issue since the establishment of the State of Israel in 1948. Since 1948, the State of Israel has defined Jerusalem as an "eternal capital" and established a power over the sovereignty of the city. This geopolitical imagination was used as a foreign policy tool in time and caused the peace process to fail. This paper aims to analyze how the imagination of Jerusalem as the "eternal capital" by Israeli politicians is used in the Oslo Peace Process.

Keywords: Jerusalem, Palestine, Israel, Oslo Peace Process, Critical Geopolitics,

Giriş

Jeopolitik, siyasal bir varlığın içindeki coğrafya ve politik güç arasındaki ilişkinin incelenmesine odaklanırken; eleştirel jeopolitik, jeopolitik söylemleri

incelemekte, genel olarak sosyal bilimlerde özel olarak da Uluslararası İlişkiler disiplininde farklı anlamların bir çerçevesini sunmaktadır. Ó Tuathail'a göre, dünyanın coğrafyası bir doğa ürünü değildir, bir güç ve bilgi ilişkisidir. Bu çerçevede, jeopolitik varsayımlar, başta siyasetçiler ve bilim adamları tarafından dünyanın farklı bölgelerini işgal etmek ve yönetmek amacıyla inşa edilmiştir. Dolayısıyla uzmanlar, kurumlar ve ideoloji "gerekli" olan jeopolitik bilgiyi oluştururlar ve politika yapıcılara sunarlar.¹ Bu nedenle, eleştirel jeopolitik çalışmalarının önemi, dış politika yapımında kullanılan imgelerin bizatihi kendilerinin birer anahtar jeopolitik eylemler olduğunu açıkça ortaya koymaktır. Eleştirel jeopolitik akademisyenleri dış politika yapımında kullanılan jeopolitik dilin rolünü vurgulamaktadır. Bu anlayışa göre jeopolitik söylemler zihinleri şekillendirir ve politika eylemleri için gerekçe olarak hizmet eder. Ayrıca geçmişin, şimdiki zamanın ve geleceğin anlamını temsil etmeye ve yeniden yapılandırmaya hizmet ederler. Bu yeniden yapılandırma, insanların coğrafyaları belirli yollarla belirlemelerine izin verir. Dolayısıyla, jeopolitik alan, siyasetin mekânı nasıl belirlediğine ve politik kurumların amaçlarına ulaşmak için mekânsal tahayyülleri nasıl kullandıklarına odaklanmaktadır.²

Kudüs (Arapça el-Kuds, İbranice Yeruşalayim), İsrail Devleti'nin kuruluşundan bugüne yerel düzeyde şehirde yaşayan farklı gruplar arasında, ulusal düzeyde İsraililer ve Filistinliler arasında ve uluslararası düzeyde de üç semavi dinin temsilcileri arasında yaşanan çok aktörlü bir çatışmanın merkezine oturmuştur.³ Şehrin bugünkü hukuki statüsü uluslararası örgütler, hukukçular ve siyasetçiler tarafından farklı yorumlanmaktadır. Konuyu açıklığa kavuşturacak tek bir yasal doküman bulunmadığı gibi İsrail Devleti'nin 1967 Savaşı sonrasında Doğu Kudüs'ün etrafında inşa ettiği yerleşimler, hukuki olarak karmaşık olan meseleyi pratik olarak da çözülmesi oldukça zor bir noktaya getirmiştir.

1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasından bu yana İsraili siyasetçiler Kudüs'ü İsrail'in "ebedi başkenti"⁴ olarak tanımlamışlar ve 1967 Savaşı'ndan sonra Doğu Kudüs'ün işgali sonrasında şehrin bölünmezliğine vurguda bulunmuşlardır. Öte yandan Filistinliler de, Kudüs'ü Filistin Devleti'nin başkenti

¹ Gearóid Ó Tuathail, "The Postmodern Geopolitical Condition: States, Statecraft, and Security at the Millenium", *Annals of the American Geographers*, Cilt 90, Sayı, (2000), s. 166, Gearóid Ó Tuathail et.al., *The Geopolitics Reader*, (2. Baskı), (New York: Routledge, 2006), ss. 3-4.

² Gearóid Ó Tuathail, "The Postmodern Geopolitical Condition: States, Statecraft, and Security at the Millenium", s. 126, Gearóid Ó Tuathail, "Geopolitics, Special Issue: the Politics of Geopolitical Discourse", *Geopolitics*, Cilt 11, (2004).

³ Cecilia Albin, "Explaining Conflict Transformation: How Jerusalem Became Negotiable", *Cambridge Review of International Affairs*, Cilt 18, Sayı 3, (Ekim 2005), s. 344.

⁴ "Ebedi Başkent" söylemi, Kudüs'ün yalnızca bu dünyada ya da şimdi değil, her zaman, yani geçmişte ve sonsuza kadar Yahudilerin başkenti olduğunu ileri sürmektedir.

olarak tanımlamışlar ve bu iddialarını kentteki dini, tarihi ve demografik varlıkları üzerine dayandırmışlardır. Ancak bu noktada İsrail hükümetlerinden farklı olarak Filistinli yetkililer, Kudüs'e yönelik iddialarını ileri süren beyanlarda bulduklarında, Kudüs'ün tamamını kastetmemektedirler. Filistinlilerin çoğu Kudüs'ün Filistin sakinlerinin yaşadığı Doğu Kudüs'ü gelecekteki başkentleri olarak görmektedirler.⁵

Zaman içerisinde Kudüs'ün statüsü Filistin-İsrail çatışmasının en temel konularından birisi haline gelmiş ve uyuşmazlığın çözümüne en fazla Oslo Barış Süreci'nde yaklaşmıştır. 6 Aralık 2017 tarihinde ABD Başkanı Donald Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak kabul edip ABD Büyükelçiliği'ni Tel Aviv'den Kudüs'e taşıma kararı ise meselenin daha da kutuplaşmasına ve çatışmanın derinleşmesine neden olmuştur. Bu çalışmada, Kudüs şehrinin İsraili yöneticiler tarafından İsrail Devleti'nin kuruluşundan beri sabit bir mekan olarak nasıl tahayyül edildiği ve bu jeopolitik eylemin Oslo Barış Süreci'nde nasıl bir dış politika aracı olarak kullanıldığı incelenecektir.

1. Kudüs: Ebedi Başkent

Jeopolitik tahayyüller çerçevesinde Kudüs şehrinin coğrafi olarak nerede olduğundan ziyade nasıl tanımlandığını anlamak gerekmektedir. Yahudi inancına göre Eretz İsrail (İsrail Diyarı ya da) “kutsal” ya da “vaat edilen topraklar”ın coğrafi konumu olarak kabul edilmektedir⁶ ve benzer bir şekilde Kudüs şehri de her üç semavi din tarafından mukaddes sayıldığı için bu coğrafi bölgenin en önemli merkezi olarak düşünülmektedir.⁷ Dolayısıyla, kent bu dini merkeziliği, tarihsel ve siyasi öneminin yanı sıra sembolik bir etki de yaratmaktadır. Bu nedenle, Kudüs'ün Filistin-İsrail çatışmasının siyasi, coğrafi ve kültürel merkezi olduğunu söylenebilir.

Kudüs Kenanlıların bir kolu olan Yebusiler tarafından kurulmuş ve Hz. Musa ve takipçilerinin Mısır'dan Filistin topraklarına göç etmelerinden sonra Hz. Davud'un kurduğu Yahudi Krallığı'nın başkenti olmuştur. İsa'nın Kudüs'te çarmıha gerilmesi şehrin Hristiyanlar için de kutsal bir mekan olarak görülmesine neden olmuştur. Zaman içerisinde Roma, Pers ve Bizans İmparatorluklarının egemenliği altına giren Kudüs 638 yılında Halife Ömer'in liderliğindeki İslam topraklarına katılmış, 11. yüzyıla kadar çeşitli İslam devletleri (Emeviler, Abbasiler, Tolunoğulları, İhşidiler, Fatımiler ve Selçuklular) tarafından yönetildikten sonra Haçlı Orduları tarafından kurulan Latin

⁵ Francis A. Boyle, “The Creation of the State of Palestine”, *European Journal of International Law*, Cilt 1, Sayı 1, (1990), s. 302.

⁶ Exodus, 6:4, <https://biblehub.com/exodus/6-4.htm>

⁷ Umut Uzer, “Kudüs Şehrinin Filistin, İsrail ve Birleşmiş Milletler Açısından Siyasi Önemi”, *Filistin Araştırmaları Dergisi, Kudüs Özel Sayısı*, Sayı 2, (Kış 2017), s.135.

Krallığı'nın başkenti olmuştur. Selahaddin Eyyubi şehri 1187'de fethederek Haçlıların elinden almış, daha sonra da şehir Memlûklerin egemenliği altına girmiştir.⁸

16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu yönetimine giren ve yaklaşık olarak dört yüzyıl Osmanlı hakimiyeti altında kalan Kudüs, İmparatorluğun son döneminde doğrudan İstanbul'a bağlı bağımsız bir sancaktı.⁹ Şehir, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından 1917'de açıklanan ve Filistin topraklarını tüm dünyadaki Yahudilerin "Ulusal Yurdu" olarak tanımlayan Balfour Bildirgesi'nin yayınlanmasından ve 1922'de İngiliz Manda Yönetimi'nin kurulmasından sonra ortaya çıkan Filistin mücadelesinin bir parçası olurken 1922-1948 yılları arasında Manda Yönetimi'nin egemenliği altındaki Filistin'in idari başkenti haline geldi.¹⁰

Her ne kadar Kudüs şehrinin kutsallığı bin yıllar öncesine dayandırılmış olsa da şehrin yeni kurulacak olan Yahudi devletinin başkenti olarak tahayyül edilmesi 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan siyasi Siyonizm'in ilk söylemlerine bakıldığında "siyaseten" yeni bir olgudur. Siyasi Siyonizm'in kurucusu olarak kabul edilen Theodor Herzl, Filistin topraklarına Yahudi yerleşim bölgelerinin oluşturulmaya başlandığı zaman Kudüs'ü bu yeni planda bir merkez yapmak istemiyordu. Herzl, Mayıs 1896 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu Padişahı II. Abdülhamid ile Eski Kent ve kutsal mekanları tartışmış; Sultan, Osmanlıların Kudüs'ten asla vazgeçmeyeceğini söyleyerek Mescid-i Aksa'nın sonsuza kadar Müslümanların elinde kalması gerektiği konusunda ısrar etmiştir.¹¹ Bu konuşmada Herzl şehrin tarafsızlaştırılarak tüm inançların ve kültürlerin ortak mülkiyeti olacak bir şehre dönüştürülmesi gerektiğini belirtmiştir. Aslında, Herzl'e göre Kudüs'ün, 2000 yıllık çok da hoş olmayan bir tarih mirası vardı ve yeni kurulacak olan Yahudi Devleti'nin yeni başkenti Hayfa'daki Carmel Dağı'na kurulmalıydı.¹² Herzl bu düşüncesinde yalnız değildi. Lustick'e göre birçok önemli Yahudi lider Kudüs'ü yeni kurulacak Yahudi Devleti'nin başkenti yapmaya karşıydılar. Özellikle, 1948'de Yosef

⁸ Timeline for the History of Jerusalem, http://web.archive.org/web/20150905131316/http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Peace/jerusalem_time.html

⁹ Feyza Betül Köse, "Osmanlı Dönemi Kudüs'ünde İdari Ve Sosyal Yapı", *Belgü, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler Ve Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (2015), s. 167.

¹⁰ Berna Süer ve Ayşe Ömür Atmaca, *Arap -İsrail Uyuşmazlığı*, (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2007), ss.22-23.

¹¹ Neville J. Mandel, "Ottoman Policy and Restrictions on Jewish Settlement in Palestine: 1881-1908: Part I", *Middle Eastern Studies*, Cilt 10, Sayı 3, (Ekim 1974), s. 317.

¹² David Hulme, Identity, *Ideology and the Future of Jerusalem*, (New York: Palgrave Macmillan, 2006), s. 72; Karen Armstrong, "The Holiness of Jerusalem: Asset or Burden?", *Journal of Palestine Studies*, Cilt 27, Sayı 3 (Bahar 1998), s.7.

Sprinzak, Pinhas Lavon, Moshe Shapiro ve Eliezer Kaplan gibi İsrail'in kurucularının çoğu, hem uluslararası toplumu tepkisinden çekindikleri için hem de Tel Aviv'i Kudüs'le karşılaştırdıklarında daha konforlu ve ikliminin daha iyi olduğunu düşündükleri için Kudüs'ün İsrail'in başkenti olmasına karşı çıktılar.¹³ Öte yandan Tel Aviv'in "Siyonizmin ruhunu" daha iyi sembolize ettiği de düşünülüyordu.¹⁴

İngiliz Manda Yönetimi Avrupa'da anti-semitizmin de yükselmesiyle birlikte artan Yahudi göç dalgalarını (*aliyah*) her ne kadar 1939 yılında yayınladığı "Beyaz Belge"¹⁵ ile sınırlandırmaya çalışsa da başarılı olamamış, 1919-1948 tarihleri arasında bölgeye farklı dalgalarla yaklaşık 487.000 Yahudi gelmiştir.¹⁶ Demografik, siyasi ve ekonomik olarak bölgede Yahudi ve Arap toplulukları arasında tansiyonun ciddi bir şekilde yükseldiğine şahit olan ve özellikle 1929-1936 yılları arasında yaşanan şiddet olaylarını ve iki toplum arasında ortaya çıkan çatışmaları tek başına engelleyemeyen İngiliz Yönetimi, manda idaresinin son yılında Filistin'in geleceği sorununu Birleşmiş Milletlerin önüne götürmüştür. 29 Kasım 1947 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 181 sayılı kararı ile önerilen Paylaşım Planı, bölgede bir Filistin bir de Yahudi devleti olmak üzere iki devletli bir çözüm önerirken Kudüs'ün özel bir uluslararası rejim olan bir *corpus separatum* olarak Birleşmiş Milletler tarafından yönetilmesini tavsiye etmektedir.¹⁷

1929 yılında kurulan ve İsrail Devleti'nin nüvesini oluşturan Yahudi Ajansı, Paylaşım Planı'nın kabul edilmesinden sonra bile Kudüs'ün statüsü ile ilgili net bir tutum takınmamıştır. Dahası, Ajans, Birleşmiş Milletlerin Kudüs'ün *corpus seperatum* olarak kabul edilerek uluslararası yönetim altına girmesi konusundaki önerisini kabul ederek İsrail'in gelecekteki başkentinin Tel Aviv olmasına karar vermiştir. Elbette Yahudi Ajansı'nın aldığı bu kararın ardındaki temel nedenler başta ABD olmak üzere uluslararası toplum ile ilişkileri bozmama ve Ürdün ile ilişkileri iyi tutarak ülkeyi savaşın dışında tutma ihtiyacı olarak görülebilir. Sher'e göre 1947'de Kudüs'ün uluslararasılaştırılmasının

¹³ Ian S. Lustick, "Reinventing Jerusalem", *Foreign Policy*, Sayı 93, (Kış 1993-1994), s. 57.

¹⁴ Doron Bar, "The debate between Tel Aviv and Jerusalem in Mandatory Palestine (1920–48) over the re-interment of Zionist leaders", *Israel Affairs*, Cilt 21, Sayı 4, (2015), ss. 503.

¹⁵ British White Paper of 1939, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/brwh1939.asp

¹⁶ Shoshana Neuman, "Aliyah to Israel: Immigration under Conditions of Adversity", *IZA Discussion Paper*, Sayı 89, (Aralık 1999), s.60.

¹⁷ United Nations General Assembly Resolution 181 (II), Future government of Palestine, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/7F0AF2BD897689B785256C330061D253>

kabul edilmesi, Siyonizmin bağımsız bir İsrail Devleti'nin kurulması için ödemeye razı olduğu bir bedel olmuştur.¹⁸

İngiltere'nin 15 Mayıs 1948 tarihinde manda yönetimini sonlandırarak bölgeden ayrılmasından bir gün önce, 14 Mayıs'ta, Tel Aviv'de, Filistin'deki Yahudi toplumu Yahudi Ajansı Başkanı David Ben Gurion'un önderliğinde İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etti. İngiltere'nin Filistin topraklarından ayrılmasının hemen ardından da şehirde idari bir güç boşluğu oluştu ve aynı tarihte, İsrail Devleti'nin kuruluşunun ilan edilmesinden hemen sonra başlayan 1948 Savaşı Mısır, Ürdün, Suriye ve Irak ordularından oluşan Arap Ordusu'nun hezimete uğramasıyla sonuçlandı. Savaş sırasında Batı Kudüs İsrail'in, Doğu Kudüs ise Ürdün'ün kontrolü altına girdi ve bölgede büyük demografik değişiklikler oldu.¹⁹

3 Nisan 1949 tarihinde yapılan Ateşkes Anlaşmaları'nda her iki taraf bölgede hem kendisinin hem de diğ erinin *de facto* kontrolünü kabul etti. Kudüs şehri ikiye ayrıldı, şehrin çoğunluğu Müslüman ve Hristiyan Filistinliler tarafından yönetilen doğ u kısmı Ürdün'e bırakılırken, Yahudilerin çoğunluk olarak yaşadığı batı kısmı İsrail egemenliği altına girdi. Katamon ve Malha gibi Batı Kudüs mahallelerinde yaşayan Araplar ya kaçarak ya da zorla çıkarılarak şehrin bu kısmını terk etmek zorunda kaldılar. Benzer bir şekilde Eski Şehir ve Silvan'da yaşayan Yahudiler de şehrin doğ u kısmını terk ettiler. İsrail'in Doğu Kudüs bölgesinde elinde bulundurduğu tek yer, İbrani Üniversitesi'nin bulunduğu Scopus Dağı oldu.²⁰

Savaşın sonlarında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 11 Aralık 1948 tarihinde aldığı 194 (III) sayılı kararda "Kudüs'ün ve çevresindeki köylerin ve kasabaların silahsızlandırılması gerektiği ve Kudüs'te ve çevresinde uluslararası bir bölgenin veya yetki alanının nasıl oluşturulacağına değ inildi. Ayrıca Kutsal Mekanların korunması ve bu alanlara serbest erişimin sağlanması için çağırıda bulunuldu." ifadesi kullanılarak Kudüs'ün uluslararası statüsü yeniden vurgulanmıştır.²¹ Kararda ayrıca Fransa, Türkiye ve ABD temsilcilerinden oluşan üç üyeli bir Birleşmiş Milletler Filistin Uzlaştırma Komisyonu kurulması öneriliyordu. Nisan 1949'da Lozan'da toplanan Komisyon, burada Arap Devletleri ve İsrail temsilcileri ile bir araya gelmiş ve

¹⁸ Gilead Sher, *The Israeli-Palestinian Peace Negotiations, 1991-2001: Within Reach*, (London and New York: Routledge, 2006), s. 113.

¹⁹ Berna Süer ve Ayşe Ömür Atmaca, *Arap-İsrail Uyuşmazlığı*, s.36.

²⁰ Motti Golani, "Jerusalem's Hope Lies Only in Partition: Israeli Policy on the Jerusalem Question, 1948-1967", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 31, Sayı 4, (Kasım 1999), s. 583.

²¹ United Nations General Assembly Resolution 194 (III), 11 December 1948, <https://mfa.gov.il/mfa/internationalorgs/mfadocuments/pages/united%20nations%20general%20assembly%20resolution%20194%20-ii.aspx>

12 Mayıs 1949 tarihinde taraflarla Lozan Protokolü olarak da bilinen belgeyi imzalamıştır. Protokolden bir gün önce, 11 Mayıs 1949'da Birleşmiş Milletler'e tam üye olan İsrail Devleti, Birleşmiş Milletlerin 181 (II) ve 194 (III) sayılı kararlarına uyacağı yönünde uluslararası topluma güvence vererek Kudüs'ün uluslararası statüsünü tanımış oluyordu. Benzer şekilde Lozan Protokolü ile İsrail ve Arap ülkeleri 1947 Paylaşım Planı'nı esas alan bir toprak paylaşımını kabul etmiş görünüyordular.²²

Ancak İsrail'in 1948 Savaşı'ndan galip çıkarak Batı Kudüs'ü ele geçirmesi bölgedeki güç dengelerini bozarken yeni kurulan İsrail hükümeti için de diplomatik olarak bir pozisyon değişikliğine neden oldu. ... hükümeti 10 Aralık 1949'da Batı Kudüs'ü yeni kurulan devletin başkenti olarak ilan etti ve devlet kurumlarını birer birer Kudüs'e taşımaya başladı.²³ Bağımsızlık ilan edene kadar Kudüs'ün statüsü konusunda çok açık bir politika izlemeyen İsraili siyasetçiler, Batı Kudüs'ün başkent yapılması kararı ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 181 sayılı kararını ihlal etmiş ve dolayısıyla da Birleşmiş Milletler üyelerinin çoğunluğunu karşısına almış oldular. Yeni kurulan İsrail Devleti'ni diplomatik olarak tanıyan devletler, İsrail'in Batı Kudüs üzerindeki egemenliğini genel olarak şehir için uluslararası statü çağrısında bulunan Birleşmiş Milletler kararlarını gerekçe göstererek tanımadılar ve bu tutumlarını daha açık bir biçimde göstermek için tüm ülkeler İsrail nezdindeki diplomatik temsilciliklerini Kudüs yerine Tel Aviv'de açtılar.

İsrail Devleti'nin Kudüs'ü "ebedi başkent" olarak tahayyül etmesi 1948 sonrasında başladığı söylenebilir. Bu hükümet politikası zaman içerisinde hem İşçi Partisi hem de Likud Partisi dönemlerinde tutarlı bir şekilde aynı olmuştur. Kudüs'e bu kadar güçlü bir sembolik değer katan ilk devlet lideri ise ilk İsrail başbakanı David Ben-Gurion'dur. Ben-Gurion'a göre Negev ve Celile Eretz İsrail'in bir parçası ise Kudüs onun "ruhu"dur. Dolayısıyla, Ben Gurion için, Kudüs'ün olmadığı bir Yahudi devleti olamaz.²⁴ Ben Gurion 13 Aralık 1949 tarihinde Kudüs'e taşınan İsrail parlamentosu Knesset'te yaptığı konuşmada "İsrail Devleti için her zaman her zaman bir tek başkent olacak -Ebedi Kudüs. Bu 3000 yıl önce de böyleydi -ve ebediyete kadar da böyle olacağına inanıyoruz." ²⁵ demiştir. Konuşmasında Birleşmiş Milletlerin Paylaşım

²² Lausanne Protocol, https://ecf.org.il/media_items/1127

²³ ibid., s. 582.

²⁴ Statement to the Knesset by Prime Minister Ben-Gurion, 5 December 1949, <https://mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/mfadocuments/yearbook1/pages/5%20statement%20to%20the%20knesset%20by%20prime%20minister%20ben-g.aspx?ViewMode=Print>

²⁵ Statement to the Knesset by Prime Minister Ben-Gurion, 13 December 1949, <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/mfadocuments/yearbook1/pages/7%20statement%20to%20the%20knesset%20by%20prime%20minister%20ben-g.aspx>, Ruth Lapidot ve Moshe Hirsh,

Planı'ndaki Kudüs ile ilgili önerisini de eleştiren Ben Gurion, Kudüs'ün Yahudilerin 3000 yıllık başkenti olduğunu söyleyerek şehrin işgalini meşrulaştırmaya çalışmıştır.

23 Ocak 1950 tarihinde Knesset'in Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak kabul ettiğini teyit eden bir karar daha çıkardığı görülmektedir. Bu kararda "Kudüs, şimdi ve her zaman İsrail'in başkentidir."²⁶ ifadesi kullanılmıştır. Görüldüğü gibi 1949 yılında Ben Gurion tarafından kullanılan "ebedi başkent" tahayyülü zaman içinde İsrail'deki siyasetçileri ve kurumlar tarafından da benimsenmiş ve İsrail'in Filistin toprakları üzerindeki işgali devam ederken bu söylem yeniden üretilmeye devam etmiştir.

1967'ye kadar şehrin yalnızca batı kısmını elinde tutan İsrail, 5 Haziran 1967'de başlayan Altı Gün Savaşı'nın ardından, Ürdün'ün elinde olan Doğu Kudüs'ü ele geçirerek ilhak etti. Savunma Bakanı Moşe Dayan ve Başbakan Levi Eşkol Doğu Kudüs'ün ele geçirilmesinden sonra şehrin yeniden birleşerek İsrail'in ebedi başkenti olduğunu söyleyerek 1948'den bu yana üretilen "ebedi başkent" tahayyülüne bir kavram daha ekliyorlardı: "birleşik Kudüs".²⁷ Daha sonra da çeşitli siyasi kararlarda ve açıklamalarda görüldüğü üzere bu iki kavram şehrin işgalini meşrulaştırırken şehir üzerinde müzakere yapılmasını da zorlaştırıyordu.

Her ne kadar 4 Temmuz 1967 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 2253 sayılı kararı İsrail'in Kudüs'ün statüsünü değiştirmeye yönelik çabalarının geçersiz olduğunu belirtse de²⁸ İsrail hükümeti Kudüs'ün demografik ve fiziki yapısını değiştirmek ve şehirde gelecekte Filistinlilerin egemenlik iddialarını daha da karmaşık hale getirmek amacıyla şehrin etrafına yeni Yahudi yerleşimlerinin inşa edilmesini onayladı ve bu yerleşimlerin inşaatını finanse etti. Bu yerleşimler, özellikle de Gush Etzion, Ma'ale Adumim ve Ariel Batı Şeria'yı Doğu Kudüs'ten ayırarak bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulması için bir engel teşkil ediyordu. Bu dönemde 1948 savaşı sırasında hasar gören ve 1967'ye kadar Ürdün yönetimi altında olan Eski Şehir'in Yahudi Mahallesi de yeniden inşa edildi. Özellikle Filistin kasabalarına ve köylerine uğramadan Doğu Kudüs'ün etrafına inşa edilen yeni yerleşimleri doğrudan sahile bağlayan yeni otoyollar yapıldı.²⁹

The Jerusalem Question and its Resolution: Selected Documents, (Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1994), s. 83.

²⁶ <https://knesset.gov.il/review/ReviewPage.aspx?kns=1&lng=3>

²⁷ Umur Uzer, "Kudüs Şehrinin Filistin, İsrail ve Birleşmiş Milletler Açısından Siyasi Önemi", s. 139.

²⁸ Measures taken by Israel to change the status of the City of Jerusalem, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/A39A906C89D3E98685256C29006D4014>

²⁹ Yerleşim inşaatlarının artırılması ve varolanların genişletilmesi yönünde izlenen politikalar genellikle sağ kanatta yer alan Likud partisi ile ilişkilendirilse de, gerçekte İşçi Partisi'nin 1968'den

Henüz 1967'de Doğu Kudüs'ün işgalinin yarattığı hayal kırıklığı atlatılmamışken Avustralyalı Hristiyan bir fanatik olan Michael Dennis Rohan'ın 21 Ağustos 1969 tarihinde Mescid-i Aksa'yı kundaklaması İslam dünyasında büyük bir infial yarattı. Kundaklamaya tepki olarak 25 Ağustos 1969'da İslam ülkeleri bir araya gelerek İslam Konferansı Örgütü'nü (Bugünkü İslam İşbirliği Teşkilatı) kurdular. Örgüt'ün kurucu belgesinde "Halen yabancı işgali altında olan Filistin halkının mücadelesini desteklemek ve Filistinlilerin kendi kaderini tayin hakkı da dahil olmak üzere devredilemez haklarını elde etmelerini, tarihi ve İslami karakterini ve içindeki kutsal yerleri korurken başkenti Kudüs olan kendi devletlerini kurmalarını sağlamak" ifadesi İslam ülkelerinin Kudüs'ün gelecekteki Filistin Devleti'nin başkenti olmasını desteklediklerini gösteriyordu.³⁰

30 Temmuz 1980 tarihinde ise Knesset, Kudüs ile ilgili o tarihe kadar olan en radikal kararı alarak "Kudüs Yasası"nı çıkardı ve bu yasa'yı ülkenin Temel Yasası'nın bir parçası olarak kabul etti. Kudüs Yasası'nda, "tam ve birleşik olan Kudüs İsrail'in başkenti" olarak tanımlanmıştır.³¹ Bu yasa ile Doğu Kudüs'ün askeri işgalinden 13 yıl sonra, İsrail bu kez "tam ve birleşik" ifadesini kullanarak kentin tamamını resmi olarak ilhak etmiştir. Elbette bu karar, Doğu Kudüs'ü işgal altındaki Filistin toprakları olarak görmeye devam eden uluslararası toplumun bölgede uluslararası hukukun uygulanmasını öngören kararlarına aykırıdır.

Kudüs Yasası, Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak kabul etmeyen uluslararası toplum tarafından kınandı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Kudüs Yasası'nın "uluslararası hukukun ihlali" olduğunu, "hükümsüz ve geçersiz ve yürürlükten kaldırılması gerektiğini" ilan eden 30 Haziran 1980 tarihli 476 sayılı ve 20 Ağustos 1980 tarihli 478 sayılı kararları kabul etti ve üye devletleri Kudüs'ten diplomatik temsilcilerini geri çekmeye çağırdı.³² 6 Aralık 2017 tarihine kadar hiçbir devlet Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak kabul etmedi.

---

beri Kudüs çevresindeki yerleşimlerin inşa edilmesini teşvik etmede belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Daha sonra 1993'den 2000'e kadar, iki İşçi Partisi başbakanı görevde iken, Doğu Kudüs çevresindeki yerleşimlerdeki nüfus ikiye katlanmıştır.

³⁰ Charter of the Organisation of the Islamic Conference,
<http://www.icnl.org/research/library/files/Transnational/OIC-Charter-En.pdf>

³¹ Basic Law: Jerusalem the Capital of Israel (5740 - 1980),
<http://knesset.gov.il/laws/special/eng/BasicLawJerusalem.pdf>

³² United Nations Security Council Resolution 476 (1980),
<https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/6DE6DA8A650B4C3B852560DF00663826>, United Nations Security Council Resolution 478 (1980),
<https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/DDE590C6FF232007852560DF0065FDDDB>

Öte yandan, İsrail'in Kudüs'ü ebedi olarak kontrol beyanları Filistinlileri de benzer iddialarda bulunmaya motive etmiş, Filistinli yetkililer de Kudüs için benzer tarih dışı kavramlar kullanmışlardır. Örneğin, Filistin lideri Yaser Arafat 1996 yılında yaptığı bir konuşmada "Kutsal Kudüs, Filistin'in ebedi başkentidir" ifadesini kullanmıştır.³³ Ancak her ne kadar Filistinliler Doğu Kudüs'ü Filistin Devleti'nin başkenti olarak görmüş olsalar da, hiçbir zaman tüm şehri yönetme konusunda tek ve münhasır hak iddia etmemişlerdir.

Daha önce de belirtildiği gibi, İsrail Devleti'nin kurulmasından bu yana, Kudüs, İsrail'in ve Yahudi halkının ebedi başkenti olarak tahayyül edilmiş, tüm bu dini ve sembolik referanslar şehri Yahudi halkının en kutsal mekanı haline getirmiş ve dolayısıyla da Kudüs'e yönelik bu tanım ve tahayyüller şehrin İsrail tarafından işgal edilmesine ve haklı çıkarılmasına yardımcı olmuştur. "Ebedi başkent" ve "birleşik Kudüs" gibi açıklamalarla, İsrail Devleti şehri yönetme konusunda "kutsal" bir hakka sahip olduğu algısını yaratırken, İsraili siyasetçiler de bu söylemi bir dış politika aracı olarak kullanarak meseleyi uluslararası platformlarda uzun yıllar boyunca müzakere edilemez bir konu haline getirmişlerdir.

Ancak, beklenmedik bir şekilde, 1990'ların başında dünya siyaseti bir dizi uluslararası ve bölgesel gelişmeler sonucunda İsrail-Filistin ilişkilerindeki dramatik girişimlere tanık olmuştur. 1991 Madrid Barış Konferansı ve gizli görüşmelerle başlayan 1993 Oslo Anlaşmaları, o dönemde bölgenin en büyük sorunlarından biri olan Filistin-İsrail çatışmasına ve dolayısıyla da Kudüs'e barış getirme vaadinde bulunuyordu. Çalışmanın bundan sonraki kısmında Oslo Barış Süreci'nde Kudüs'ün nasıl müzakere edildiği ve 1948'den bu yana üretilen jeopolitik tahayyüllerin dış politika yapım sürecinde ne denli etkili olduğu incelenecektir.

2. Oslo Barış Süreci

Esas olarak tüm bu mekansal tahayyüller nedeni ile, Kudüs'ün nihai statüsü ve geleceği, Filistin ve İsrail arasındaki barışın gerçekleştirilmesinin önündeki en büyük engellerden biri olarak görülmüştür. Başka bir deyişle, Filistin meselesine dair kalıcı bir çözümün, Kudüs meselesinin çözümü olmaksızın gerçekleştirilemeyeceğini söylenebilir. 1949'dan sonra Ben Gurion'un konuşmalarının temelini oluşturan "ebedi başkent" tahayyülü 1949, 1950 ve 1980 yıllarında da çeşitli siyasetçiler tarafından defalarca vurgulanmış, Kudüs, tüm uluslararası kararlara rağmen, çözümsüzlüğün merkezi haline gelmiştir.

³³ Saud Abu Ramadan, "Arafat: 'Jerusalem is our capital'", <https://www.upi.com/Archives/1996/07/27/Arafat-Jerusalem-is-our-capital/5010838440000/>

1990'lı yıllar Orta Doğu'nun en büyük ve sancılı meselesi olan Filistin-İsrail uyuşmazlığı açısından çok önemlidir. 1987 yılında başlayan birinci İntifada³⁴ bölgede Filistinlilere yapılan hak ihlallerini ve İsrail'in Filistin topraklarını işgalini dünya kamuoyunun gözleri önüne serdi. Soğuk Savaş'ın bitişinin hemen ardından yaşanan Körfez Savaşı da bölgede özellikle Filistin sorununun çözümüne yönelik uluslararası baskıyı arttırdı. Tüm bu koşullar altında ABD'nin girişimleri ile Ekim 1991'de Madrid'te Orta Doğu Barış Konferansı toplandı. Her ne kadar Madrid Barış Konferansı sonuçları itibariyle çok başarılı bir barış girişimi sayılmasa da 1990'lı yıllar boyunca devam edecek olan Orta Doğu Barış Süreci'nin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. İsrail'in yoğun itirazları nedeniyle Doğu Kudüs'ten gelen Filistinli temsilciler konferansa bağımsız olarak değil, Ürdün delegasyonu ile birlikte katıldılar. Kasım 1993'e kadar devam eden görüşmelerde İsrail ilk kez Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin temsilcileri aynı masaya oturmuştur.³⁵ Yapılan müzakerelerde çatışma ilk kez enine boyuna tartışılmışsa da Kudüs'ün nihai statüsü meselesi konferansın belgeleri arasında yer almamıştır.

Madrid Konferansı'ndan sonra Oslo Görüşmeleri Norveçli toplum bilimci Terje Roed-Larsen tarafından FKÖ'nün kıdemli bir resmi görevlisi olan Ahmed Qurei ve İsraili iki akademisyen Dr. Yair Hirschfeld ve Dr. Ron Pundik ile birlikte 1992 yılı sonlarında gizli olarak başladı ve daha sonra Norveç Dışişleri Bakanı Johan Joergen Holst'un öncülüğünde devam etti.³⁶ Oslo Barış Süreci olarak isimlendirilen süreç hem niteliği hem de uyuşmazlığın çözümünde katedilen yol bakımından Filistin-İsrail meselesindeki en önemli barış girişimi olarak kabul edilmektedir.

2.1. Oslo İlkeler Bildirgesi

David Makovsky'ye göre, Kudüs meselesi Oslo müzakerelerinin ilk aşamalarında, 20-21 Mart 1993'te sonuçlanan Sarpborg (Oslo) Anlaşması olarak bilinen bir ilkeler taslağına dahil edilmişti. Aslında, bu altı sayfalık ilk taslakta, Doğu Kudüs'ün Filistin öz-yönetim alanlarına dahil edilebileceği konusunda açık bir öneri vardı. Burada İsrail'in "birleşik ve ebedi başkent"

³⁴ Kelime anlamı Arapça "ayaklanma" olan İntifada Aralık 1987'de İsrail ordusuna ait bir aracın dört Filistinliyi öldürmesi sonucunda ortaya çıkmış ve Filistin topraklarında İsrail işgaline karşı sivil direniş hareketinin adı olmuştur. 1. İntifada 1987 yılından 1993 Oslo İlkeler Bildirgesi'nin imzalanmasına kadar sürmüştür, 2. İntifada (El-Aksa İntifadası) Eylül 2000'de başlamış ve 2005 yılına kadar devam etmiştir.

³⁵ Itamar Rabinovich, *Waging Peace: Israel and the Arabs 1948-2003*, (Princeton: Princeton University Press, 2004), ss. 35-37.

³⁶ Avi Shlaim, "The Rise and Fall of the Oslo Peace Process", içinde, *International Relations of the Middle East*, (ed. Louise Fawcett), (Oxford: Oxford University Press, 2005), s. 244.

söylemine rağmen ilk kez Kudüs'ün statüsünü müzakere etme konusunda rıza gösterdiği görülmektedir.³⁷

Bu taslak metne rağmen İsrail heyeti müzakerelerin devam ettiği 1993 yılının Haziran ayında, Kudüs meselesini nihai statü konularının arasından çıkarmaya çalışmış, ancak Filistinli müzakereciler bunu reddetmişlerdir. Ağustos 1993'te, müzakerelerin son günlerinde, Filistinliler, Gazze ve Eriha ile sınırlı olmak yerine Kudüs'te resmi bir idari mevcudiyet talep ettiler. İsrail hükümeti bu talebi reddetti, ancak İsrail Dışişleri Bakanı Şimon Peres Kudüs'teki mevcut Filistinli kurumları kapatmama ve Filistinlilerin Kudüs'teki Müslüman ve Hristiyanların kutsal mekanlarına erişimi garanti altına alma vaadinde bulunan bir mektup yazmayı kabul etti.³⁸

Görüşmeler devam ederken dönemin İsrail Başbakanı İzhak Rabin Knesset'te 30 Ağustos 1993 tarihinde parlamentoya ve halka Oslo sürecini ve İlkeler Bildirgesi'ni anlattığı konuşmasında "Ne üzerinde ısrar ettik? ... Kudüs'ün geçici anlaşma çerçevesine dahil edilmeyeceği konusunda ısrar ettik; Kudüs, bölgedeki Filistin meselelerini yönetecek olanların yetkilerinin uygulanacağı herhangi bir alana dahil olmayacaktır. Kudüs İsrail'in egemenliği altındadır ve İsrail'in birleşik başkentidir."³⁹ demiştir. Barış görüşmelerinin başında Kudüs'ün geleceğini tartışmayı ve hatta bu meseleyi müzakere konusu yapmayı kabul eden Rabin iç politikada kamuoyunun tepkisinden çekindiği için Kudüs konusunda uzlaşmaz ve müzakereye yanaşmaz tavrını sürdürmeye devam etmiştir.

Rabin ve FKÖ lideri Yaser Arafat'ın 13 Eylül 1993 tarihinde Beyaz Saray'ın önünde ABD Başkanı Bill Clinton ve Rusya Dışişleri Bakanı Andrei V. Kozyrev'in de hazır bulunduğu törendeki tarihi el sıkışma anı uluslararası topluma barışa giden yolun ne kadar zorlu olduğunu, bu yolda hem başarıların hem de hayal kırıklığı yaratan başarısızlıkların yaşanabileceğini gösterdi. Taraflar arasında imzalanan "Geçici Özerklik Düzenlemeleri Konusunda İlkeler Bildirisi"nde Kudüs'ün statüsünün diğer alanlarda kaydedilecek ilerlemeye bağlı olarak daha sonra ele alınacak görüşmelerle belirlenmesine karar verildi. Metinde "Bu görüşmelerin Kudüs, mülteciler, yerleşimler, güvenlik düzenlemeleri, sınırlar, ilişkiler ve diğer komşularla işbirliği ve diğer ortak meseleleri kapsayacağı anlaşılmaktadır."⁴⁰ denilerek nihai müzakere konuları

³⁷ David Makovsky, *Making Peace with the PLO: The Rabin Government's Road to the Oslo Accord*, (Boulder, Colorado: Westview Press, 1996), s.31.

³⁸ *ibid.*, s. 71.

³⁹ Approaches towards the settlement of the Arab-Israeli Conflict and the Question of Palestine, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/24D3B040A6F6404A85256052005A17B7>

⁴⁰ Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements

açıkça belirtildi. Belirtilen konuların nihai görüşmelere bırakılmasının nedeni açıktı: Eğer bu konular şimdi masaya yatırılırsa taraflar arasında herhangi bir anlaşma sağlanamayacaktı.

Her ne kadar İlkeler Bildirgesi'nde Kudüs'ün geleceği nihai müzakere konuları arasında sayılsa da bildirgenin imza seremonisinde yaptığı konuşmada, Rabin barış sürecinin resmi başlangıcını ilan ederken "Yahudi halkının kadim ve ebedi başkenti Kudüs'ten geldiğini" söyleyerek şehir üzerindeki egemenlik tartışmasında pozisyonunu açıkça ortaya koyuyordu. Rabin, 21 Eylül 1993 tarihinde Knesset'in özel oturumunda yaptığı konuşmada da "Bu hükümet, tıpkı tüm halefleri gibi, bu parlamentoda Kudüs'ün İsrail'in ebedi başkenti olması konusunda hiçbir fikir ayrılığının bulunmadığına inanmaktadır. Daha büyük, birleşik Kudüs pazarlığına tabi değildir, İsrail egemenliği altında sonsuza dek Yahudi halkının başkentidir."⁴¹ açıklamasını yaparak parlamentoya Kudüs'ün geleceği konusunda güvence vermiştir. Benzer şekilde, Kasım 1993'te, İlkeler Anlaşması'nın imzalanmasından 2 ay sonra yaptığı bir konuşmada Rabin, Kudüs konusundaki fikrini şu şekilde belirtmiştir. "Yahudi halkının kalbinde ve ruhunda olan başka bir konuda hiç bir şey değişmeyecektir: Kudüs. Ne olursa olsun, Kudüs'ün birleşik ve sonsuz başkentimiz olmaya devam edeceği fikrine sıkı sıkıya bağlı olacağız. Bizim bakış açımıza göre, Altın'ın, Bakır'ın ve Işık'ın Kudüs'ü bizimdir."⁴²

Öte yandan 11 Ekim 1993 tarihinde Dışişleri Bakanı Peres'in daha önce yazmayı vaat ettiği ve FKÖ lideri Yaser Arafat yerine Norveç Dışişleri Bakanı Johan Jorgen Holst'a hitaben yazdığı mektupta, "Doğu Kudüs'teki Filistinli kurumların ve Filistinlilerin çıkarlarının ve esenliğinin büyük önem taşıdığını ve bunların korunacağını teyit etmek isterim. Bu nedenle, ekonomik, sosyal, eğitim ve kültür kurumları ve kutsal Hristiyan ve Müslüman bölgeleri de dahil olmak üzere Doğu Kudüs'ün tüm Filistin kurumları Filistin nüfusu için önemli bir görevi yerine getirmektedir. Söylemeye gerek yok, bu aktiviteyi engellemeyeceğiz; aksine, bu önemli misyonun yerine getirilmesi teşvik edilmelidir."⁴³ ifadeleri yer almaktadır.⁴⁴ Peres'in bu mektubu, Yaser Arafat

---

September 13, 1993, https://content.ecf.org.il/files/M00243_Oslo-DeclarationofPrinciplesonInterimSelf-GovernmentArrangements-EnglishText_0.pdf

⁴¹ Approaches towards the settlement of the Arab-Israeli Conflict and the Question of Palestine, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/24D3B040A6F6404A85256052005A17B7>

⁴² Address by Prime Minister Rabin to the General Assembly of the Council of Jewish Federations-Montreal- 18 Kasım 1993, <https://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook9/Pages/138%20Address%20by%20Prime%20Minister%20Rabin%20to%20the%20General.aspx>

⁴³ FM Peres Letter to Norwegian FM on Jerusalem, <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/fm%20peres%20letter%20to%20norwegian%20on%20jerusalem.aspx>

tarafından Mayıs 1994'te "Kudüs için cihad" çağrısında bulunduğu ve İsrail'in kendisine şehrin geleceğini müzakere edeceğine dair güvence verdiğini iddia ettiği meşhur konuşmada kamuoyunun bilgisine sunulmuştur. İsrail hükümeti mektubun varlığını doğrulasa da mektubun sadece Kudüs'teki mevcut Filistin kurumlarını koruduğunu belirtmiştir.⁴⁵

Burada açıkça görüldüğü gibi İsraili siyasetçiler bir yandan çeşitli platformlarda, özellikle de iç politikada, Kudüs'ün İsrail'in ebedi başkenti olduğu ve olmaya devam edeceği yönünde açıklamalar yaparken diğer yandan barış görüşmelerinde diğer alanlarda sağlanacak gelişmelere paralel olarak kentin statüsünü müzakere etmeye hazır olduklarını bildirmişlerdir. Ancak iç politikadaki bu katı tutum barış görüşmelerini zor duruma sokmakla kalmayıp taraflar arasındaki güvenin sarsılmasına neden olmaktadır.

Oslo İlkeler Bildirgesi'nin imzalanmasından bir yıl sonra, 11 Eylül 1994 tarihinde bir Dışişleri Bakanlığı semineri sırasında Peres, Doğu Kudüs'teki FKÖ'nün rolü hakkındaki soruları yanıtlarken İsrail'in Kudüs üzerindeki egemenliği konusunda net ve ısrarcı bir tutum takınmıştır: "FKÖ'nü tanımamıza rağmen, Kudüs'teki FKÖ'ye herhangi bir rol vermedik... Kudüs'ün durumu açıktır. İsrail'in egemenliği ve otoritesinin bir parçasıdır. Onu paylaşmadık. Herhangi bir topluluk gibi normal yaşama izin veriyoruz. Ama biz Kudüs'ün durumunu değiştirmedik."⁴⁶ Yine benzer şekilde kamuoyunda oluşan şüpheler nedeniyle Kudüs'ün İsrail için önemi ve egemenliği konusunda güvence verme ihtiyacı duyan Rabin, Aralık 1994'te Nobel Barış Ödülü'nü alırken yaptığı konuşmanın merkezine yine Kudüs'ü koymuştur: "Burada, kuşatma günlerinde kapılarında savaştığım Kudüs'ün elçisi olarak buradayım; Kudüs bugün ve her zaman İsrail Devleti'nin ebedi başkentidir ve Kudüs'e günde üç kez dua eden Yahudi halkının kalbi olmuştur."⁴⁷

Öte yandan, Kudüs'teki Müslüman kutsal mekanların var olan durumu ve gelecekteki statüsü, Temmuz 1994'te imzalanan İsrail-Ürdün Washington Deklarasyonu'nda ve daha sonra da Ekim 1994'te imzalanan İsrail-Ürdün

⁴⁴ 10 Ağustos 2001 tarihinde İsrail güvenlik güçleri Filistin'in Kudüs'teki egemenliğinin sembolü olan Şark Evi'ni (Orient House) ve başta Ticaret Odası olmak üzere Filistinlilere ait olan pek çok kurumu kapatması Peres'in Holst'a yazdığı mektupta verdiği bu güvencenin ihlali anlamına geliyordu. Bkz. Gillad Rosen ve Anne B. Shlay, "Whose Right to Jerusalem?", *International Journal of Urban and Regional Research*, Cilt 38.3, (Mayıs 2014), ss. 945-947.

⁴⁵ Marshall J. Breger, "The New Battle for Jerusalem", *Middle East Quarterly*, Cilt 1, Sayı 4, (Kasım 1994).

⁴⁶ FM Peres on First Anniversary of the Declaration of Principles, 11 September 1994, <https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/1994/Pages/FM%20PERES%20ON%20FIRST%20ANNIVERSARY%20OF%20THE%20DECLARATION%20.aspx>

⁴⁷ Israeli PM Rabin's Speech Upon Receiving the Nobel Peace Prize, 1994, https://content.ecf.org.il/files/M00941_RabinNobelSpeech1994English.pdf

Bariş Antlaşması'nda tekrarlandı: "İsrail, Kudüs'teki Müslüman Kutsal makamlarındaki Ürdün Haşimi Krallığının özel rolüne saygı duymaktadır. Kalıcı statü ile ilgili müzakereler gerçekleşeceği zaman, İsrail bu mekanlarında Ürdün'ün tarihsel rolüne yüksek öncelik verecektir."⁴⁸ Burada görüldüğü gibi, İsrail hükümeti müzakerelerde sorunu Hristiyan-Yahudi-Müslüman ilişkileri ve kutsal alanların yönetimini içeren dini bir mesele haline getirmeyi amaçlıyordu.

Ancak tüm bu gelişmelere rağmen, Oslo sürecinde İsraili siyasetçiler ilk kez dayatmalarla bir sonuca ulaşamayacaklarını ve bölgede kalıcı bir barış sağlayabilmek için Filistinlilerle kırmızı çizgi olarak belirledikleri konular da dahil olmak üzere her konuyu müzakere etmek zorunda olduklarını anlamışlardır. Pek çok gözlemci için, Kudüs'ün nihai statü meseleleri listesinde yer alması, Arap-İsrail müzakerelerinde İsrail'in katı kırmızı-çizgi politikasından büyük bir ayrılığa işaret etmiştir. Gerçekten de, Kudüs'ün nihai müzakerelere dahil edilmesi Filistinliler tarafından büyük bir başarı olarak sunuldu. Arafat, Orta Doğu bölgesinin önemli bir tarihsel kavşakta olduğunu söyleyerek Oslo Bariş Süreci'ni: "İsrail'in çatışmanın başlangıcından bu yana ilk defa resmi olarak Filistin halkını, meşru haklarını, işgal edilen topraklarını ve FKÖ'yü resmen tanıdığı yeni bir safha" olarak tanımlarken İlkeler Bildirgesi'ni Filistin topraklarından ve Kudüs'ten geri çekilmenin ilk adımı olarak gördüklerini belirtti.⁴⁹

Oslo Anlaşmaları, temel olarak bir sonuç belirtmeden bir müzakere süreci oluşturdu. Oslo formülünün öngördüğü kademeli yaklaşım Kudüs'ü nihai bir statü konusu olarak ele alarak ilk ara müzakerelerin yapılmasını sağladı. Sürecin Mayıs 1999 tarihinde tamamlanması gerekiyordu. Bu süreçte İsrail'in Eriha ve Gazze Şeridi'nden çekilmesini yetkilerin Filistin Ulusal Otoritesi'ne devredilmesi izleyecek ve süreç bu Otorite kapsamında beş yıllık bir Filistin öz idaresinin başlamasıyla sonuçlanacaktı. Filistinliler bir Konsey seçecek ve Batı Şeria'nın geri kalanında beş alanda erken öz yönetim sağlayacaktı.⁵⁰ Ancak Albin'in de belirttiği gibi Kudüs meselesi her ne kadar nihai görüşmelere bırakılmış olsa da kaçınılmaz olarak bu ara görüşmelerde de konuşulmak zorunda kalındı, zira meselenin masadaki sorularla yakın ilişkisi vardı. Ocak 1996'da Filistin'de ilk kez demokratik genel seçimler yapıldı ve Doğu

⁴⁸Treaty of Peace Between The Hashemite Kingdom of Jordan And The State of Israel, October 26, 1994, Article 9/2, <http://www.kinghussein.gov.jo/peacetreaty.html>

⁴⁹ Mahmoud Abbas, *Through Secret Channels: Senior PLO Leader Abu Mazen's Revealing Story of the Negotiations With Israel*, (Garnet Publishing, 1995).

⁵⁰ Cecilia Albin, "Explaining Conflict Transformation: How Jerusalem Became Negotiable", s. 347, Avi Shlaim, "The Oslo Accord", *Journal of Palestine Studies*, Cilt 23, Sayı 3, (Bahar 1994), ss. 33-34.

Kudüslüler 88 üyeli yeni Filistin Yasama Konseyi seçimlerine katıldılar.⁵¹ İsrail iç siyasetinde tepki ile karşılanan bu durum, İsrail hükümetini defalarca Oslo Süreci'nde Filistinlilerle Kudüs konusunu müzakere etme ya da egemenliğini paylaşma taahhüdünde bulunmadıklarını açıklamaya zorladı.

Bu süreçte Kudüs'ün nihai statüsü konusunda İsrail hükümetlerinin farklı ve hatta zaman zaman tutarlı olmayan tutumlar takındığı söylenebilir. Örneğin Oslo Antlaşmaları Kudüs'ün nihai statüsünün müzakere edilebileceğini söylerken İlkeler Bildirgesi'ni imzalayan Başbakan İzhak Rabin çeşitli açıklamalarında şehri asla bölmeyeceğini belirtmiştir. Netanyahu'nun halefi Ehud Barak göreve başladığında, Kudüs'ün asla yeniden bölünmemesi gerektiği konusundaki uzun zamandır devam eden görüşünde ısrar ederek Doğu Kudüs'ün kalıcı olarak İsrail'in başkenti olarak egemenliğinin altında kalacağını söylemiştir.⁵² Ancak Barak müzakereler sırasında, tüm bu vaatlerine rağmen, Kudüs'ün olası bir bölünme sürecini onaylayan ilk İsrail Başbakanı olmuştur. Daha sonra, Başbakan Ehud Olmert de çeşitli açıklamalarında Kudüs'ü "Yahudi halkının bölünmemiş, ebedi başkenti" olarak tutacağına söz verse de⁵³ daha sonra İsrail egemenliğinden birkaç Arap mahallesinin kopmasını ve Tapınak Dağı'nı/ Haram el-Şerif'i yönetecek uluslararası bir yönetimin kurulmasını destekledi.

Ancak 1995 yılında, Rabin'in aşırı dinci bir Yahudi fanatik olan Yigal Amir tarafından suikasta uğramasının ardından Kudüs'ün geleceği konusunda barış sürecinin yürütülmesini engelleyecek gelişmeler yaşandı. Anlaşmanın önerdiği geçici dönemde, Mayıs 1996'da, iktidara gelen Likud Partisi'nin lideri Başbakan Benjamin Netanyahu, "Kudüs'ün daima İsrail egemenliği altında kalacağını", "asla yeniden bölünmeyeceğini" ve İsrail'in "din özgürlüğünü ve üç dinin kutsal yerlere erişim özgürlüğünü" sağlayacağını ilan etti.⁵⁴ İktidara geldikten sonra Likud liderliğindeki İsrail hükümeti, nihai statü görüşmelerine bırakılmış olan iki önemli mesele olan İsrail yerleşimleri ve Kudüs hakkında Oslo sürecini etkileyebilecek eylemlerde bulundu. Netanyahu, İsrail'in Kudüs bölgesi üzerindeki kontrolünü pekiştirmek için de çeşitli politikalar uyguladı. Eylül 1996'da, Eski Şehir'in altındaki antik bir tünelin kuzey ucundaki bir çıkışın

⁵¹ ibid., s. 347.

⁵² Barak: 'This is indeed the dawn of a new day', <https://www.theguardian.com/world/1999/may/18/israel3>

⁵³ Address by Acting PM Ehud Olmert to the 6th Herzliya Conference, <https://mfa.gov.il/mfa/pressroom/2006/pages/address%20by%20acting%20pm%20ehud%20olmert%20to%20the%206th%20herzliya%20conference%2024-jan-2006.aspx>

⁵⁴ PM Netanyahu- Speech to US Congress- July 10- 1996, <https://mfa.gov.il/mfa/mfa-archive/1996/pages/pm%20netanyahu-%20speech%20to%20us%20congress-%20july%2010-%201996.aspx>

Tapınak Dağına/ Haram el-Şerife yakın bir noktada açılması, Aralık 1996'da, Batı Şeria ve Gazze'deki Yahudi yerleşimlerini ulusal öncelikli alanlar olarak adlandırarak bu yerleşimlerin mevcut ve gelecekteki sakinlerine önemli finansal avantajlar sunması ve Mart 1997'de, şehrin güneyindeki bir alanda 32.000 Yahudi için konut inşaatını öngören Har Homa projesinin onaylanması bu girişimlere örnek olarak verilebilir.⁵⁵ Tüm bunlara ek olarak, Netanyahu kabinesi 21 Haziran 1998 tarihinde şehrin belediye sınırlarını genişletmek için iki yönlü bir planı onayladı. Planda Kudüs'teki Yahudi çoğunluğunu garanti altına almak için İsrail'de banliyölerin ilhak edilmesi ve doğuya iki Yahudi yerleşiminin dahil edilmesi öneriliyordu.⁵⁶

İsrail'in 1948'de Batı Kudüs'ü ve 1967'de Doğu Kudüs'ü işgalinin ardından şehrin Yahudileştirilmesi için farklı yollar izlenmiştir. Zink'e göre Kudüs'ün belediye sınırlarının stratejik olarak genişletilmesi, Filistinlilerin arazi kullanımlarına ilişkin bürokratik ve yasal engellemeler, Doğu Kudüs'ün etrafına Yahudi yerleşimlerin inşa edilmesi, Doğu Kudüs'te yaşayan Arapların oturma izinlerinin reddedilmesi ya da iptal edilmesi, Kudüs'ü Batı Şeria'dan ayıran duvarın inşa edilmesi bu çabalara örnek olarak gösterilebilir.⁵⁷ Uluslararası toplumun tepkisine rağmen tüm İsrail hükümetlerinin destek verdiği bu uygulamalar İsrail hükümetlerinin jeopolitik söylemlerinin pratikte gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Görüldüğü gibi barış süreci devam ederken bile Kudüs'ün fiziki ve demografik yapısını değiştirmeye devam eden İsrail hükümetleri bu politikalarını "tam ve birleşik Kudüs" söylemleri ile birleştirerek müzakerelerde şehrin egemenliğinin paylaşılması konusunu daha da karmaşık bir hale getiriyorlardı.

Benzer bir yaklaşım 26 Ocak 1999 tarihinde Knesset'in, 1981'de İsrail tarafından resmen ilhak edilen Golan Tepeleri'nden çekilme kararıyla ilgili hükümet referandumu gerektiren bir yasa tasarısını onaylamasıyla karşımıza çıkmaktadır. Tasarıya göre, hükümetin Golan'ı Suriye'ye devretme kararı vermesi halinde bu kararın Knesset'in 120 üyesinden en az 61'i tarafından onaylanması gerekmektedir. Üçüncü Yol Partisi tarafından sunulan tasarı, muhalefette olan İşçi Partisi'nin de birkaç üyesinin desteğini alarak 30'e karşı 53 oyla kabul edildi.⁵⁸ Benzer bir şekilde Kasım 2010'da Knesset, Golan Tepeleri'nden herhangi bir geri çekilme için belli sayıda parlamento oyu

⁵⁵ Michael Rubner, "Review Essay: The Oslo Peace Process Through Three Lenses", *Middle East Policy*, Cilt 6, No 2, (Ekim 1998), s.193.

⁵⁶ ibid., s. 193.

⁵⁷ Valerie Zink, "A quiet transfer: the Judaization of Jerusalem", *Contemporary Arab Affairs*, Cilt 2, No 1, (2009), s. 123.

⁵⁸ Golan Heights: Golan Referendum Bill, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/israeli-golan-referendum-bill>

gerekliliğini yenileyen Referandum Kanunu'nda yapılan bir değişikliği onaylarken Doğu Kudüs'ten olası bir çekilme için de referandumu şart koştu. Başbakan Benjamin Netanyahu'nun desteklediği yeni değişiklik, hiç çekimser oy olmaksızın 33'e karşı 65 oy ile meclisten geçti. Yeni yasaya göre, Doğu Kudüs veya Golan'ı ya da İsrail'in egemenliği altındaki diğer toprakları kapsayacak bir barış anlaşması imzalayan herhangi bir hükümet, anlaşmayı parlamentonun onayı ve ulusal referandum olmadan uygulayamayacaktı.⁵⁹

Bu gelişmelere paralel olarak İsrail Dışişleri Bakanlığı'nın 1999 tarihli "Kudüs'ün Statüsü" başlığı altında yaptığı açıklamada, "Kudüs'ün 'corpus separatum' statüsünü destekleyecek bir dayanak yoktur."⁶⁰ ifadesi kullanılmış, açıklamanın geri kalan kısmında da "İsrail'de her zaman Kudüs'ün statüsü konusunda ulusal bir fikir birliği vardı. Şehrin 1967'de yeniden birleşmesinden bu yana, bütün İsrail hükümetleri, İsrail'in ebedi başkenti olan birleşik Kudüs'ün İsrail egemenliği altında bölünmez bir şehir olduğuna ve her inancın mensupları için kutsal mekanlara serbest erişime ve ibadet özgürlüğüne güvence vermeye devam edeceğine dair politikalarını açıklamışlardır."⁶¹ denilerek Kudüs'ün İsrail'in ebedi başkenti olarak tahayyülüne vurguda bulunulmuştur.

Rabin suikastı ve Netanyahu'nun izlediği politikalarla yavaşlayan barış süreci, 1998'in sonlarında yeniden canlandırılmaya çalışıldı. ABD Başkanı Clinton liderliğinde Wye Nehri/Maryland'de bir araya gelen İsrail Başbakanı Netanyahu ve Filistin Yönetimi Başkanı Arafat 23 Ekim 1998'de Beyaz Saray'da Wye Nehri Memorandumu'nu imzaladılar. 1999 yılında yapılan seçimlerde Ehud Barak'ın iktidara gelmesi barış için umutların artmasına neden oldu ve 4 Eylül 1999 tarihinde Mısır'da toplanan taraflar Şarm el-Şeyh Memorandumu'nu imzaladılar.⁶²

2.2. Camp David

Tüm bu gelişmelerin ardından Temmuz 2000'de Başkan Bill Clinton, İsrail Başbakanı Ehud Barak ve Filistin Otoritesi Başkanı Yaser Arafat'ı uzun süreli nihai statü anlaşmasıyla ilgili müzakereleri, yani Kudüs, mülteciler, yerleşimler, güvenlik düzenlemeleri, sınırlar ve diğer konuları, sonuçlandırmak için Camp

⁵⁹ "Knesset Mandates Referendum to Withdraw From Annexed Land", <https://www.haaretz.com/1.5143132>

⁶⁰ The Status of Jerusalem, March 1999, <http://www.mfa.gov.il/mfa/mfa-archive/1999/pages/the%20status%20of%20jerusalem.aspx>

⁶¹ ibid.

⁶² Berna Süer ve Ayşe Ömür Atmaca, *Arap-İsrail Uyuşmazlığı*, ss. 104-105.

David'e davet etti. Camp David Zirvesi 11 Temmuz 2000 tarihinde toplandı ve müzakereler yaklaşık 14 gün devam etti.⁶³

Camp David Zirvesi'nin açılışında, Barak, ABD yönetimini Filistinlilere Doğu Kudüs'ün herhangi bir bölümü üzerinde tamamen sembolik bir egemenlikten daha fazlasını vermeyi kabul edemeyeceği konusunda uyardı ve Filistin lideri Yaser Arafat'la bir araya gelmeden önce "kırmızı çizgileri"ni ilan etti: İsrail 1967 öncesi sınırlarına geri dönmeyecekti; Doğu Kudüs 175.000 Yahudi yerleşimciyle İsrail egemenliği altında kalacaktı; İsrail, Batı Şeria'daki 180.000 Yahudi yerleşimcinin yüzde 80'ini barındıran yerleşim bloklarını ekleyecek ve Filistinli mülteci sorununun yaratılmasında hiçbir yasal ve ahlaki sorumluluğu kabul etmeyecekti.⁶⁴

Ancak İsrail tarafının başlangıçtaki bu uzlaşmaz tutumuna rağmen zirvede en önemli tartışmalar Kudüs'ün ve kutsal mekanların nihai statüsü hakkında oldu. Kudüs şehrinin geleceği, özellikle de Doğu Kudüs'ün ve Eski Şehir'in geleceği, çatışmanın özünde yer alan bir konuydu. Bu nedenle, Kudüs'ün geleceğinin açıklığa kavuşturulması, kutsal mekanların geleceği ile ilgili egemenlik meselesini de çözmek anlamına geliyordu. Kudüs'ün statüsü İsrail tarafından ilk kez Camp David'de resmi olarak müzakere edildi. Dolayısıyla, Barak'ın o tarihteki danışmanının ifadesiyle, Camp David zirvesi "Kutsal Kudüs Zirvesi" ya da "Tapınak Dağı Zirvesi" olarak kabul edilmektedir.⁶⁵

Zirvede Filistin heyeti, 242 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı ile ve Oslo İlkeler Bildirgesi'nin ruhuna uygun olarak, Doğu Kudüs'ün de dahil olduğu Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin büyük çoğunluğundan İsrail'in geri çekilmesini ve bu bölgelerde kurulacak olan bağımsız bir Filistin Devletinin tanınmasını talep etti. Barak, Kudüs üzerindeki anlaşmazlığı müzakerelerin kaderini belirleyecek en önemli husus olarak nitelendirirken Arafat müzakereler devam ederken delegasyonuna "Tek bir şey hakkında ödün vermeyin: Haram el-Şerif (Tapınak Dağı) benim için her şeyden daha değerli." direktifini verdi.⁶⁶

⁶³ Jeremy Pressman, "Visions in Collision: What Happened at Camp David and Taba?", *International Security*, Cilt 28, Sayı 2, (Güz 2003), s. 8.

⁶⁴ Joel Beinin ve Lisa Hajjar, "Palestine, Israel and Arab-Israeli Conflict: A Primer", *Middle East Research and Information Project*, http://merip.org/wp-content/uploads/2017/02/Primer_on_Palestine-IsraelMERIP_February2014final.pdf, s. 10., Dore Gold, "Jerusalem in International Diplomacy: The 2000 Camp David Summit, the Clinton Plan, and Their Aftermath", *Jerusalem Viewpoints*, Sayı 447, (Şubat 2001).

⁶⁵ "Barak Began Referring to the Holy of Holies", <https://www.haaretz.com/1.5073161>

⁶⁶ Gilead Sher, "Negotiating Jerusalem, Reflections of an Israeli negotiator", içinde Tamar Mayer ve Suleiman A. Mourad, *Jerusalem: Idea and Reality*, (London and New York: Routledge, 2008), s. 305.

Müzakerelerde İsrail, Gazze Şeridi'ni, Batı Şeria'nın yüzde 92'sini ve Doğu Kudüs'ün bazı kısımlarını kapsayan egemen bir Filistin devleti kurmayı teklif etti. Filistinlilere, İsrail'in elinde kalan Yahudi ve Ermeni mahallesini hariç Eski Şehir'deki Müslüman ve Hristiyan mahallelerinde "koruyucu" olmalarını önerdi. Bu çerçevede Filistinliler tüm Müslüman ve Hristiyan kutsal mekanları üzerinde idari kontrolü sağlayacak ve bu mekanlar üzerinde Filistin bayrağını çekebileceklerdi. Doğu Kudüs'ün kuzeyini Müslüman ve Hristiyan kutsal mekanlarına bağlayan bir geçit Filistin Devleti tarafından ilhak edilecekti.⁶⁷ Şeyh Cerrah, Silvan ve et-Tur gibi tarihsel olarak önemli Arap mahalleleri İsrail egemenliği altında kalacak, Filistinliler buralarda sadece sivil ve idari özerkliğe sahip olacaktı. Buna karşılık, Doğu Kudüs'teki İsrail yerleşimleri ise İsrail egemenliği altında kalacaktı. İsrail ayrıca Batı Şeria'daki erken uyarı istasyonları ve İsrail'in Filistin sınır kapısındaki varlığı gibi çeşitli güvenlik önlemlerinin alınmasını da talep etti.⁶⁸

Zirvedeki İsrail heyeti Filistin'in Doğu Kudüs'teki topraklarının sınırlandırılmasını talep ederken Filistinliler, Doğu Kudüs'te egemenlik hakkından yoksun bırakılmalarına ve İsrail'in Doğu Kudüs'teki Yeşil Hattın üzerine inşa ettiği Yahudi yerleşimlerini ellerinde tutmak istemesine itiraz ettiler.⁶⁹ Öte yandan Barak'ın müzakereler boyunca İsrail'in Batı Şeria'dan geri çekilmesi konusunda diğer tüm İsraili liderlerden çok daha kapsamlı bir teklif sunmasına rağmen, Doğu Kudüs'te İsrail egemenliğini sürdürme konusunda geri adım atmaması müzakerelerin tıkanmasına neden oldu.

Her ne kadar Yaser Arafat Eski Şehirdeki Yahudi Mahallesi, Ağlama Duvarı ve Doğu Kudüs'teki Yahudi yerleşimleri üzerindeki İsrail egemenliğini müzakere etme taraftarı olsa da, her iki taraf da Tapınak Dağı/Haram el-Şerif bölgesi üzerinde tek başına egemen kontrol sahibi olma konusunda ısrar etti.⁷⁰ ABD Başkanı Clinton arabulucu olarak iki taraf arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışmış ve Eski Şehir ile Tapınak Dağı/Haram el-Şerif de dahil olmak üzere, şehirdeki iki taraf arasındaki egemenliği paylaştırmak için ayrıntılı düzenlemeler önermiş olsa da⁷¹ Arafat bu teklifleri reddetti.

⁶⁷ The Israeli Camp David II Proposals for Final Settlement, July, 2000, <http://www.mideastweb.org/campdavid2.htm>.

⁶⁸ Jeremy Pressman, "Visions in Collision: What Happened at Camp David and Taba?", s.8.

⁶⁹ Tom Najem, Michael James Molloy ve Michael Dougall Bell (ed.), *Track Two Diplomacy and Jerusalem: The Jerusalem Old City Initiative*, (London: Routledge, 2017), ss. 121-132.

⁷⁰ Yigal Carmon ve Aluma Solnik, "Camp David and the Prospects for a Final Settlement, Part I: Israeli, Palestinian, and American Positions", *Middle East Media Research Institute (MEMRI), Inquiry and Analysis Series*, Sayı 35, (2000).

⁷¹ Charles Enderlin, *Shattered Dreams: The Failures of the Peace Process in the Middle East, 1995-2002*, (New York: Other Press, 2002).

Özellikle Kudüs'ün statüsü ve Filistinli mültecilerin geri dönüşleri nedeniyle iki taraf arasında çıkan tansiyon, Camp David zirvesinde bir anlaşmaya varılmasını imkansız kılıyordu. Her ne kadar Barak, koalisyon ortakları tarafından Filistinlilere çok fazla taviz verildiği suçlamasıyla kendi hükümeti içinde siyasi bir krizle karşı karşıya gelmiş olsa da Camp David Zirvesi İsrail Devleti'nin Kudüs'teki egemenliğinin pazarlığa açık olmadığı yönündeki tutumunun sonu olması ve Tapınak Dağı/Haram el-Şerif bölgesinin çatışmadaki en zorlu konu olarak ortaya çıkması bakımından oldukça önemlidir. Görüşmeler 25 Temmuz'da taraflar arasında herhangi bir uzlaşma sağlanamayarak sona ermiştir.

Zirveden kısa bir süre sonra, 28 Eylül 2000 tarihinde Ariel Şaron, işgal altındaki Doğu Kudüs'te içinde Müslümanlar için en mukaddes mekanlardan birisi olarak kabul edilen Mescid-i Aksa'nın da bulunduğu Haram el-Şerif'i İsrail güvenlik güçlerinin 1000 üyesiyle provakatif bir şekilde "ziyaret" etti.⁷² Şaron'un bu kışkırtıcı hareketi bölgede olası bir barış için tükenmekte olan umutların da yok olmasına neden oldu ve ardından El-Aksa İntifadası'nın başlamasıyla birlikte Oslo Barış Süreci etkin bir şekilde sona erdi.

Üç ay önce başlayan El-Aksa İntifadası sonrasında Kudüs'te devam eden şiddete rağmen Başkan Clinton, Aralık 2000'de Kudüs için yeni bir planla diplomatik bir girişim başlattı. Plan, Filistin'in talep ettiklerinden çok daha fazlasını, tüm Tapınak Dağı/Haram el-Şerif bölgesi ve Eski Şehir'in Yahudi mahallesi dışında kalan kısmı için Filistin egemenliği öneriyordu. Clinton'a göre planın temel prensibi, "Arap bölgelerinin Filistin'in olması ve Yahudi bölgelerinin İsrail'in olması" idi. Kudüs'teki Eski Şehrin kutsal kısımları ile ilgili olarak Filistinliler Tapınak Dağı/Harem el-Şerif üzerinde ve İsraililer de Ağlama Duvarı üzerinde egemen olacaklardı. Güvenlik meselesinde ise planda İsrail'in erken uyarı istasyonları, silahsızlandırılmış bir Filistin devleti ve sınır güvenliği için uluslararası bir güçten bahsediliyordu. İsrail ve Filistinli liderler hem ciddiye aldıkları hem de önemli çekinceler öne sürdükleri planı en azından ileri görüşmeler için bir temel olarak kabul ettiler.⁷³

Taraflar son kez 21-27 Ocak 2001 tarihleri arasında Taba'da bir araya geldiler. Taba'daki görüşmelerde Başkan Clinton'ı planını temel olarak alınarak nihai bir anlaşma yolunda kayda değer bir ilerleme kaydedildi. Ancak bu girişim de Ariel Şaron'un Şubat 2001'de İsrail'in yeni başbakanı seçilmesi ile sona erdi.⁷⁴ Daha sonra ABD'nin öncülüğünde Mayıs 2003'te başlatılan ve Orta Doğu'da Barış için Yol Haritası olarak isimlendirilen yeni barış sürecinde

⁷² Rioting as Sharon visits Islam holy site, <https://www.theguardian.com/world/2000/sep/29/israel>

⁷³ Jeremy Pressman, "Visions in Collision: What Happened at Camp David and Taba?", s. 9.

⁷⁴ ibid., s. 38.

Kudüs konusunda bir adım daha atıldı. ABD, Birleşmiş Milletler, Rusya ve Avrupa Birliği tarafından hazırlanan planda, Kudüs konusunda hem Filistinlilerin hem de İsraililerin ve ilgili devletlerin siyasi ve dini kaygılarına dayanarak müzakere edilmiş ve uzlaşmış bir çözüm çağrısında bulunulsa da⁷⁵ bu konuda somut olarak bir gelişme kaydedilememiştir.

Sonuç

Eleştirel jeopolitik modern jeopolitik tahayyüllerin tarihsel ve coğrafi olarak inşa edilmiş söylemler olduğunu göstermektedir. İsrail'in "ebedi" başkenti olarak tahayyül edilen Kudüs, İsrail hükümetlerinin jeopolitik bir inşasıdır. Kudüs'ün bahsedilen jeopolitik inşası İsrail Devleti tarafından kuruluşundan sonra üretilmiş, zaman içerisinde yeniden üretilmiş ve farklı dönemlerde de dış politika aracı olarak kullanılmıştır. Bu jeopolitik tahayyül ile İsrail Kudüs'ün işgalini meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bununla birlikte, Yakobi'ye göre Kudüs şehri, yalnızca askeri işgale değil, aynı zamanda planlama politikası, demografik mühendislik ve hayali coğrafyaların üretimi de dahil olmak üzere jeopolitik pratikler tarafından üretilmektedir.⁷⁶

Birleşik ve bölünmemiş bir ebedi başkent olarak tahayyül edilen Kudüs, aslında bir İsraili Batı ve işgal altındaki Filistinli Doğu olarak bölünmüş bir şehirdir. Uluslararası toplum, Doğu Kudüs'ü işgal altındaki Batı Şeria'nın bir parçası olarak görmektedir. Birleşmiş Milletler, kentin nihai statüsü taraflarca belirlenene kadar, şehrin yasal statüsünün *corpus separatum* olarak kalması gerektiğini savunmuştur. Pek çok açıdan, kentin kimin tarafından yönetildiği temel olarak çatışmanın bizatihi geleceği hakkındaki temel bir sorudur; ve çatışmayı daha geniş kapsamlı olarak İsrail devletinin Kudüs'ü "birleşik ve tam" bir başkent olarak tutma arzusu konusundaki hegemonik tartışmaları da peşi sıra getirmiştir.

Eylül 1993'te imzalanan Oslo İlkeler Bildirgesi'nde Kudüs'ün taraflar arasında müzakere edilebilirliği konusu ilk kez resmi olarak tanınmıştır. Ancak, her ne kadar Kudüs'ün nihai statüsü Oslo Görüşmeleri'nde dile getirilmiş olsa da bu ve diğer hayati öneme sahip konuların nihai görüşmelere bırakılması ya da başka bir deyişle ertelenmesi Oslo Süreci'nin sağlıklı bir şekilde ilerlemesini engellemiştir. İsrail Devleti 1948'den bu yana Kudüs'ü "ebedi başkent" olarak tanımlayarak kentin egemenliği konusunda bir iktidar kurmuş ve bu jeopolitik söylem çerçevesinde çıkardığı yasalarla da meselenin müzakere edilmesini

⁷⁵ Roadmap for Peace in the Middle East: Israeli/Palestinian Reciprocal Action, Quartet Support, Bureau of Public Affairs, Washington, DC, July 16, 2003, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ei/rls/22520.htm>

⁷⁶ Haim Yakobi, "Borders, Boundaries and Frontiers: Notes on Jerusalem's Present Geopolitics", *Euroasia Border Review*, Cilt 3, No. 2, (Güz 2012), s.55.

zorlaştırmıştır. Bu jeopolitik tahayyül zaman içerisinde bir dış politika aracı olarak kullanılmış ve barış sürecinin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur. Kudüs'ün statüsü meselesi uluslararası toplumun aldığı tüm kararlara rağmen 6 Aralık 2017 tarihinde ABD'nin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıması ve büyükelçiliğini Kudüs'e taşıması nedeniyle daha da karmaşık bir hal almış ve bu durum gelecekteki barış görüşmelerini de gölgeler hale gelmiştir.

Kaynakça

Abbas, Mahmoud, *Through Secret Channels: Senior PLO Leader Abu Mazen's Revealing Story of the Negotiations With Israel*, (Garnet Publishing, 1995).

Address by Acting PM Ehud Olmert to the 6th Herzliya Conference, <https://mfa.gov.il/mfa/pressroom/2006/pages/address%20by%20acting%20pm%20ehud%20olmert%20to%20the%206th%20herzliya%20conference%2024-jan-2006.aspx>

Address by Prime Minister Rabin to the General Assembly of the Council of Jewish Federations- Montreal- 18 Kasım 1993, <https://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook9/Pages/138%20Address%20by%20Prime%20Minister%20Rabin%20to%20the%20General.aspx>

Albin, Cecilia, "Explaining Conflict Transformation: How Jerusalem Became Negotiable", *Cambridge Review of International Affairs*, Cilt 18, Sayı 3, (Ekim 2005).

Approaches towards the settlement of the Arab-Israeli Conflict and the Question of Palestine, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/24D3B040A6F6404A85256052005A17B7>

Armstrong, Karen, "The Holiness of Jerusalem: Asset or Burden?", *Journal of Palestine Studies*, Cilt 27, Sayı 3 (Bahar 1998).

Bar, Doron, "The debate between Tel Aviv and Jerusalem in Mandatory Palestine (1920–48) over the re-interment of Zionist leaders", *Israel Affairs*, Cilt 21, Sayı 4, (2015).

"Barak Began Referring to the Holy of Holies", <https://www.haaretz.com/1.5073161>

"Barak: 'This is indeed the dawn of a new day'", <https://www.theguardian.com/world/1999/may/18/israel3>

Basic Law: Jerusalem the Capital of Israel (5740 - 1980), <http://knesset.gov.il/laws/special/eng/BasicLawJerusalem.pdf>

Beinin, Joel ve Hajjar, Lisa, "Palestine, Israel and Arab-Israeli Conflict: A Primer", *Middle East Research and Information Project*, http://merip.org/wp-content/uploads/2017/02/Primer_on_Palestine-IsraelMERIP_February2014final.pdf.

Boyle, Francis A., "The Creation of the State of Palestine", *European Journal of International Law*, Cilt 1, Sayı 1, (1990).

Breger, Marshall J., "The New Battle for Jerusalem", *Middle East Quarterly*, Cilt 1, Sayı 4, (Kasım 1994).

British White Paper of 1939, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/brwh1939.asp

Carmon, Yigal ve Solnik, Aluma, "Camp David and the Prospects for a Final Settlement, Part I: Israeli, Palestinian, and American Positions", *Middle East Media Research Institute (MEMRI), Inquiry and Analysis Series*, Sayı 35, (2000).

Charter of the Organisation of the Islamic Conference, <http://www.icnl.org/research/library/files/Transnational/OIC-Charter-En.pdf>

Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements

September 13, 1993, https://content.ecf.org.il/files/M00243_Oslo-DeclarationofPrinciplesonInterimSelf-GovernmentArrangements-EnglishText_0.pdf

Enderlin, Charles, *Shattered Dreams: The Failures of the Peace Process in the Middle East, 1995–2002*, (New York: Other Press, 2002).

Exodus, <https://biblehub.com/exodus/6-4.htm>

FM Peres Letter to Norwegian FM on Jerusalem, <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/fm%20peres%20letter%20to%20norwegian%20fm%20on%20jerusalem.aspx>

FM Peres on First Anniversary of the Declaration of Principles, 11 September 1994, <https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/1994/Pages/FM%20PERES%20ON%20FIRST%20ANNIVERSARY%20OF%20THE%20DECLARATION%20.aspx>

Gillad Rosen ve Anne B. Shlay, "Whose Right to Jerusalem?", *International Journal of Urban and Regional Research*, Cilt 38.3, (Mayıs 2014).

Golan Heights: Golan Referendum Bill, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/israeli-golan-referendum-bill>

Golani, Motti, "Jerusalem's Hope Lies Only in Partition: Israeli Policy on the Jerusalem Question, 1948-1967", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 31, Sayı 4, (Kasım 1999).

Gold, Dore, "Jerusalem in International Diplomacy: The 2000 Camp David Summit, the Clinton Plan, and Their Aftermath", *Jerusalem Viewpoints*, Sayı 447, (Şubat 2001).

Hulme, David, *Identity, Ideology and the Future of Jerusalem*, (New York: Palgrave Macmillan, 2006).

Israeli PM Rabin's Speech Upon Receiving the Nobel Peace Prize,1994, https://content.ecf.org.il/files/M00941_RabinNobelSpeech1994English.pdf

"Knesset Mandates Referendum to Withdraw From Annexed Land", <https://www.haaretz.com/1.5143132>

Köse, Feyza Betül, "Osmanlı Dönemi Kudüs'ünde İdari Ve Sosyal Yapı", *Belgü, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler Ve Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (2015).

Lapidoth, Ruth ve Hirsh, Moshe, *The Jerusalem Question and its Resolution: Selected Documents*, (Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1994).

Lustick, Ian S., "Reinventing Jerusalem", *Foreign Policy*, Sayı 93, (Kış 1993-1994).

Makovsky, David, *Making Peace with the PLO: The Rabin Government's Road to the Oslo Accord*, (Boulder, Colorado: Westview Press, 1996).

Mandel, Neville J., "Ottoman Policy and Restrictions on Jewish Settlement in Palestine: 1881-1908: Part I", *Middle Eastern Studies*, Cilt 10, Sayı 3, (Ekim 1974).

Measures taken by Israel to change the status of the City of Jerusalem, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/A39A906C89D3E98685256C29006D4014>

Najem, Tom, Molloy, Michael James ve Bell, Michael Dougall (ed.), *Track Two Diplomacy and Jerusalem: The Jerusalem Old City Initiative*, (London: Routledge, 2017).

Neuman, Shoshana, "Aliyah to Israel: Immigration under Conditions of Adversity", *IZA Discussion Paper*, Sayı 89, (Aralık 1999).

Ó Tuathail, Gearóid, "The Postmodern Geopolitical Condition: States, Statecraft, and Security at the Millenium", *Annals of the American Geographers*, Cilt 90, Sayı, (2000).

Ó Tuathail et.al., Gearóid, *The Geopolitics Reader*, (2. Baskı), (New York: Routledge, 2006).

Ó Tuathail, Gearóid, "Geopolitics, Special Issue: the Politics of Geopolitical Discourse", *Geopolitics*, Cilt 11, (2004).

PM Netanyahu- Speech to US Congress- July 10- 1996, <https://mfa.gov.il/mfa/mfa-archive/1996/pages/pm%20netanyahu-%20speech%20to%20us%20congress-%20july%2010-%201996.aspx>

Pressman, Jeremy, "Visions in Collision: What Happened at Camp David and Taba?",

International Security, Cilt 28, Sayı 2, (Güz 2003).

Rabinovich, Itamar, *Waging Peace: Israel and the Arabs 1948-2003*, (Princeton: Princeton University Press, 2004).

Ramadan, Saud Abu, "Arafat: 'Jerusalem is our capital'", <https://www.upi.com/Archives/1996/07/27/Arafat-Jerusalem-is-our-capital/5010838440000/>

Rioting as Sharon visits Islam holy site, <https://www.theguardian.com/world/2000/sep/29/israel>

Roadmap for Peace in the Middle East: Israeli/Palestinian Reciprocal Action, Quartet Support, Bureau of Public Affairs, Washington, DC, July 16, 2003, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ei/rls/22520.htm>

Rubner, Michael, "Review Essay: The Oslo Peace Process Through Three Lenses", *Middle East Policy*, Cilt 6, No 2, (Ekim 1998).

Sher, Gilead, *The Israeli-Palestinian Peace Negotiations, 1991-2001: Within Reach*, (London and New York: Routledge, 2006).

Sher, Gilead, "Negotiating Jerusalem, Reflections of an Israeli negotiator", içinde Tamar Mayer ve Suleiman A. Mourad, *Jerusalem: Idea and Reality*, (London and New York: Routledge, 2008), s. 305.

Shlaim, Avi, "The Oslo Accord", *Journal of Palestine Studies*, Cilt 23, Sayı 3, (Bahar 1994).

Shlaim, Avi, "The Rise and Fall of the Oslo Peace Process", içinde, *International Relations of the Middle East*, (ed. Louise Fawcett), (Oxford: Oxford University Press, 2005), s. 244.

Statement to the Knesset by Prime Minister Ben-Gurion, 5 December 1949,

<https://mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/mfadocuments/yearbook1/pages/5%20statement%20to%20the%20knesset%20by%20prime%20minister%20ben-g.aspx?ViewMode=Print>

Statement to the Knesset by Prime Minister Ben-Gurion, 13 December 1949,

<http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/mfadocuments/yearbook1/pages/7%20statement%20to%20the%20knesset%20by%20prime%20minister%20ben-g.aspx>

Süer, Berna ve Atmaca, Ayşe Ömür, *Arap -İsrail Uyuşmazlığı*, (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2007).

Timeline for the History of Jerusalem, <http://web.archive.org/web/20150905131316/http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Peace/jerutime.html>

The Israeli Camp David II Proposals for Final Settlement, July, 2000, <http://www.mideastweb.org/campdavid2.htm>.

The Status of Jerusalem, March 1999, <http://www.mfa.gov.il/mfa/mfa-archive/1999/pages/the%20status%20of%20jerusalem.aspx>

Treaty of Peace Between The Hashemite Kingdom of Jordan And The State of Israel, October 26, 1994, Article 9/2, <http://www.kinghussein.gov.jo/peacetreaty.html>

United Nations General Assembly Resolution 181 (II), Future government of Palestine, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/7F0AF2BD897689B785256C330061D253>

United Nations General Assembly Resolution 194 (III), 11 December 1948, <https://mfa.gov.il/mfa/internat/orgs/mfadoc>

United Nations Security Council Resolution 476 (1980), <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/6DE6DA8A650B4C3B852560DF00663826>

United Nations Security Council Resolution 478 (1980), <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/DDE590C6FF232007852560DF0065FDDB>

Uzer, Umut, "Kudüs Şehrinin Filistin, İsrail ve Birleşmiş Milletler Açısından Siyasi Önemi", *Filistin Araştırmaları Dergisi, Kudüs Özel Sayısı*, Sayı 2, (Kış 2017).

Yakobi, Haim, "Borders, Boundaries and Frontiers: Notes on Jerusalem's Present Geopolitics".

Valerie Zink, "A quiet transfer: the Judaization of Jerusalem", *Contemporary Arab Affairs*, Cilt 2, No 1, (2009), s. 123.